ምዕራፍ ሦስት

ሌሎች በአንደኛው መ/ክ/ዘ የተነሡ ቅዱሳን

በዚህ ክፍለ ዘመን የወንጌል ፋና በዓለም እንዲበራ ችቦውን ይዘው የዘመቱት ሐዋርያት ብቻ ሳይሆኑ ከእነርሱ ቀጥለው የሚጠሩት አርድእት እና ቅዱሳት አንስት እንዲሁም የእነርሱን ፈለግ የተከተሉ ሰማዕታት ጥምር ናቸው። ሕይወታቸውን ለቤተክርስቲያን እስከመስጠት ድረስ በኃጢአት ጨልሞ ከነበረው ዓለም ጋር ከተጋደሉት ቅዱሳን መካከል ጥቂቶቹን እነሆ።

ቅዱስ ሉቃስ ወንጌላዊ

ቅዱስ ሉቃስ ሀገሩ አንጾኪያ ነው። አስቀድሞ ከ72ቱ አርድእት ወገን የተቈጠረ ሲሆን ከበዓለ ሃምሳ በኋላ ወደ አንጾኪያ ወርዶ ወንጌልን ሰብኳል ከሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ ጋር የተገናኘውም በዚሁ ነው። ቅዱስ ሉቃስ የሕክምና ሙያ የነበረው ሲሆን ያጠናውም ከአቴናና ከእስክንድርያ ሊቃውንት መሆኑ ታውቋል። ከዚህ ሙያው በተጨማሪ የሥነ ሥዕል ችሎታም እንደነበረው ይነገራል። ይህንን ችሎታውንም በወንጌሉና በሐዋርያት ሥራ መጽሐፉ ላይ ባለው ሥዕላዊ አገላለጥ ከማንፀባረቁም ሌላ በእጁ የተሣሉ ሥዕሎች በተለያዩ ሀገሮች ይገኛሉ።[111]

ቅዱስ ሉቃስ የድንግልና ሕይወት የነበረው ወንጌላዊ ነው። የቅዱስ ጳውሎስ ደቀ መዝሙር በመሆን በሰማዕትነት እስካረፈበት ጊዜ ድረስ አገልግሎታል። ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ በ67 ዓ.ም በሮማ በሰማዕትነት ሲያርፍ ሉቃስ ወደ ድልማጥያ መጣ። በዚያም

---

111 የቅዱስ ሉቃስ ሥዕሎች እመቤታችን ልጇን አቅፋ (ምስለ ፍቁር ወልዳ) የሣላቸው ሲሆኑ በኢትዮጵያ በተድባበ ማርያም፣ በደብረ ዘመዶ፣ በዋሸራ፣ በጅበላ ሲገኙ ተመሳሳዩም በስፔን ቅድስት ማርያም ካቴድራል እንደሚገኝ ይነገራል።

በሽምግልና ዘመኑ ወንጌልን በመስበክ ላይ እያለ አይሁድና ካህናቱ ጣዖት ተባብረው ትምህርቱን በመቃወም ተነሡበት። መስከረም 20 ቀን 68 ዓ.ም አይሁድና አረማውያን ጉባዔ አድርገው ነገር በመሥራት ለሮም ንጉሥ ከሰሱት። በዚያን ዘመን ኔሮን እብደቱ ያየለበት ጊዜ በመሆኑ የቅዱስ ሉቃስን ከሮሜ ማምለጥና ወደ ድልማጥያ መምጣት ሲሰማ 200 ወታደሮችን ላከበት ቅዱስ ሉቃስም የሰዎችን መምጣት በመንፈስ ቅዱስ ተረድቶ ያስተምራቸው የነበሩትን ምእመናን ወደየቤታቸው ላከና በድልማጥያ አጠገብ ወደሚገኘው ባሕር ተጠጋ።

በባሕሩ አጠገብ አንድ ዓሣ አስጋሪ ቆሟል። ቅዱስ ሉቃስ ወደ ዓሣ አስጋሪው ቀረበና ጨዋታ ጀመሩ። ቀስ በቀስም ወንጌል ይሰብክለት ጀመር። ዓሣ አስጋሪውም ቅዱስ ሉቃስ የሚነግረውን ሁሉ ሥራውን አቁሞ በደስታ ያዳምጠው ነበር። በመጨረሻ ‹እንካ እነዚህ የሕይወትን መንገድ ይመሩሃል› አለና የያዛቸውን መጻሕፍት ሁሉ ሰጠው። ያም ዓሣ አስጋሪ እጅግ ተደስቶ ዕቃ በሚያስቀምጥበት ቦታ በክብር አኖራቸው።

ቅዱስ ሉቃስ መጽሐፉን ሰጥቶት ዘወር ሲል የኔሮን ወታደሮች ተረባረቡና ያዙት። ከዚያም ወደሮም ተወሰደና በኔሮን ፍርድ ቤት ቀረበ። ጥቅምት 22 ቀን አንገቱን ተሠይፎ በአሸዋ በተሞላ ከረጢት አስገብተው በተወለደ በ84 ዓመቱ ወደ ባሕር ወረወሩት። ቅዱሳት መጻሕፍቱን ግን ያ ዓሣ አስጋሪ ለዚህ ትውልድ አትርፏቸዋል።[112]

የቅዱስ ሉቃስ ወንጌል

ወንጌላዊው ቅዱስ ሉቃስ በዓይኑ የተመለከተውን ከሐዋርያትም የሰማውን ጠንቅቆ በማሰባሰብ 24 ምዕራፍ፣ 1149 ቁጥሮች የያዘ ወንጌል አበርክቶልናል። ወንጌሉን የጻፈው ከ58–60 ዓ.ም ባለው ጊዜ ውስጥ ቅዱስ ጳውሎስ በእሥር ላይ እያለ ባገኘው ዕረፍት መሆኑ ይነገራል።[113]

ወንጌሉ የተጻፈው በግሪክ ቋንቋ ሲሆን የተጻፈለትም ቴዎፍሎስ ለተባለ የመቄዶንያ (ግሪክ) ባለሥልጣን ነው። ወንጌሉ ‹የአሕዛብ

112 ገድለ ሐዋርያት፣ ገጽ 119–125፣ ትንሣኤ ቁ.61/75፣ ገጽ 5
113 Elkraza, Vol.1 No 9 (sept.) p.15

ወንጌል› እየተባለ ይጠራል፤ የተጻፈው ለእነርሱ ስለሆነ ነው።
በዚህም የተነሣ:-

- እንደ አሕዛብ ልማድ ትረካን አብዝቶላቸዋል
- አሕዛብ ሱባዔ የመቁጠር ትንቢት የመጠበቅ ልማድ ስለሌላቸው ከነቢያት ትንቢት በብዛት አልጠቀሰም።
- የጻፈው በግሪክ ቋንቋ ስለሆነ የዕብራይስጥን ቃላት ተርጕሟቸዋል።
- አሕዛብ ከአማልክቶቻቸው መኻል የፍቅር አምላክ የሚሏቸው አሉ።

ለምሳሌ:- ለግሪኮች ቬነስ የፍቅር አምላካቸው ናት። ከዚህ ውጪ ያሉትን ቁጡ፣ መዓተኛ፣ ቶሎ የሚፈርዱ፣ ቀንበር የሚያበዙ አድርገው ስለሚያምኑ እጅግ በጣም ይፈሩአቸዋል። ወንጌላዊው ሉቃስ ይህንን የአረማውያንን ልማድ ስለሚያውቅ ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ለሰው ልጆች ያለውን ፍቅር በልዩ ልዩ ሁኔታ ገልጦላቸዋል። ለምሳሌ:- ለጠፋው ልጅ አባቱ ያሳየውን የምሕረት ፍቅር (15፥11–82)፣ ጌታ ለዘማዊቷ ያሳየውን ርኅራኄ (23፥7)

- ከዚህም ሌላ ጌታችን ለድኾችና ለተጠሉት የሚራራ አምላክ መሆኑን በወንጌሉ ገልጧል። ለምሳሌ:- የአልዓዛርና የነዌ ታሪክ (16፥19–31)
- ቅዱስ ሉቃስ በሊቃውንተ ቤተክርስቲያን ዘንድ ‹ሰባኬ መንፈስ ቅዱስ› ይባላል። (1፥35፣ 12፥12፣ 4፥1፣ 11፥13) ስለመንፈስ ቅዱስ ጸጋ ደግሞ ደጋግሞ ገልጧል።
- ‹ሰባኬ ጸሎትም› ይባላል። ከሌሎች ወንጌላት በበለጠ ሁኔታ የጌታን ደጋግሞ መጸለይ ጽፏልና።
- ‹ወንጌለ አንስት›ም ይባላል። ስለ እመቤታችን፣ ስለ ኤልሳቤጥ። 1፥3–56 ስለማርያም እንተ እፍረት 7፥38–50 እና ስለ የናይኗ ሴት 7፥11–17 ጽፏልና።

የቅዱስ ሉቃስ ወንጌል በአገላለጡ ከሌሎች ይለያል። አቀራረቡ ሥዕላዊ መግለጫን የተከተለ ነው። ሠዓሊነቱ በመጻሕፍቱም ላይ

ተንፀባርቋል። እንዲሁም በሌሎች ወንጌላት የሌሉ ታሪኮችን አስፍሯል።

1. የዘካርያስና ኤልሳቤጥ፤ 1፥5–25
2. የእመቤታችን ብሥራት እና የጌታችንን መወለድ 1፥26–56
3. የጠፋው በግ፤ 15፥3–7
4. የጠፋው ድሪም፤ 15፥8–10
5. የጠፋው ልጅ፤ 15፥11–32
6. አልዓዛርና ነዌ፤ 16፥19–31
7. ርኅሩኅ ሳምራዊ፤ 10፥29–37
8. የኒቆዲሞስና (አንዳንድ ሊቃውንት ከቀለዮጳ ጋር የነበረው ስሙ ሉቃስ ነው ብለው ይተረጉማሉ። በቤተ ክርስቲያን መጻሕፍት ግን ኒቆዲሞስ መሆኑ ተመዝግቧል፤ ገብረ ሕማማት፣ ገጽ 451) የቀለዮጳ፤ 24፥13–35። እነዚህ ታሪኮች በሉቃስ ወንጌል ብቻ የሚገኙ ናቸው።

የሐዋርያት ሥራ

የሐዋርያት ሥራን የጻፈው ቅዱስ ሉቃስ ነው። ቅዱስ ሉቃስ በወንጌሉ ከ1–34 ዓ.ም ያለውን የክርስትና ታሪክ ካሰፈረ በኋላ ቀጣዩንና ከ34–58 ዓ.ም ያለውን ደግሞ በሐዋርያት ሥራ መጽሐፉ ላይ ጽፏል።

ከምዕራፍ 1–8 ያለው የቤተ ክርስቲያኗ ታሪክ በኢየሩሳሌም የሚያሳይ ሲሆን ከምዕራፍ 9–12 ያለው ታሪክ ደግሞ በእስጢፋኖስ ሰማዕትነት በተነሣው ስደት የተበተኑት የኢየሩሳሌም ቤተ ክርስቲያን ልጆች በአካባቢው ያደረጉትን ሐዋርያዊ ጉዞ የሚያሳይ ነው። ከምዕራፍ 13 ጀምሮ እስከ ፍጻሜው ደግሞ የቅዱስ ጳውሎስን ጉዞዎች ተከትሎ የጻፈውና ክርስትና በታናሿ እስያና በአውሮፓ እንዴት እንደተሰበከ የሚያሳየው ክፍል ነው።

የሐዋርያት ሥራ መጽሐፍ ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ በመጀ መሪያው የሮም እሥራቱ በቁም እሥር ላይ ሆኖ ወንጌልን እንደሰበከ

ተፈቅዶለት በነበረ ሰዓት በሮም ከሚናኑ አይሁድ ጋር በ58 ዓ.ም ስለሃይማኖት ያደረገውን ውይይት ተርኮ ያጠናቅቃል።

ወንጌላዊው ሉቃስ የሐዋርያት ሥራን የጻፈው በ58 (በ59 ዓ.ም) ነው። ምክንያቱም ከዚህ ዓመተ ምሕረት በኋላ የተከናወኑትን ለምሳሌ በ60 ዓ.ም የቅዱስ ጳውሎስን መፈታት ዘግይቶም በ64 ዓ.ም የደረሰውን የሮማ መቃጠልና የአይሁድን ንመፅ በመጽሐፉ ስላልገለጠው ነው።

ቅዱስ ሉቃስ ሐዋርያው ጳውሎስን ተከትሎ ታሪኩን ሲያሰባስብ ከኖረ በኋላ ቅዱስ ጳውሎስ በሮሜ ሲታሠር ዕረፍት በማግኘቱ አጠናቅሮ በመጽሐፍ መልክ በማዘጋጀት ለቴዎፍሎስ ልኮለታል።

ሉቃስ ዘላሕም:- አባ ጊዮርጊስ ዘጋስጫ ቅዱስ ሉቃስ ለምን በላም እንደሚመስል ሲናገር፣ ‹የመድኃኒታችንን መሥዋዕትነት ሐዲስዋ እምቦሳ በወለደችው በንጹሕ ላም ፍሪዳ መስሎ ይናገራልና›[114] ይለዋል። እንዲሁም በከብቶች በረት መወለዱን ስለሚናገርና ታሪኩም የላም ወተት ለሕፃን ልጅ ተላል ምግብ እንደሆነ ሁሉ ለአዲስ አማኝ ቀለል ብሎ የቀረበ ስለሆነ በላም ተመስሏል።

ቅዱስ ማርቆስ ወንጌላዊ

በትውልዱ ዕብራዊ ሲሆን ቤተሰቦቹ ግን ይኖሩ የነበሩት በሰሜን አፍሪካ ቢረኒካ (ተረና) በተባለችውና በዛሬዋ ሊቢያ ምዕራባዊ ጠረፍ በተቆረቆረችው ደማቅ ከተማ ነበር። ነገር ግን የሰሜን አፍሪካ ዘላን ጐሳዎች የሆኑት በርበሮች በየጊዜው በከተማዋ ተቃት እየሠነዘሩ ሀብት ንብረታቸውን እየዘረፉ ስላስቸገሩዋቸው እናቱ ማርያምና አባቱ አርስጦቡሎስ ወደ ትውልድ ሀገራቸው ኢየሩሳሌም በመመለስ ቤት ሠርተው ተቀመጡ።

ቅዱስ ማርቆስ ገና በልጅነቱ ኢየሩሳሌም ለመኖር በመታደሉ በዚያን ዘመን ይሰጥ የነበረውን ትምህርት የማግኘት ዕድል

---

114 ትንማኢ 61/751 ገጽ 5

ገጥሞታል። የላቲን፣ የግሪክና የዕብራይስጥ ቋንቋዎችን አጣምሮ ያውቅ ነበር። ጌታችን መድኃኒታችን ኢየሱስ ክርስቶስ በይሁዳ አውራጃዎች እየተዘዋወረ ሲያስተምር ማርቆስ ገና ሕፃን ነበረ። በምሴተ ሐሙስ ለሐዋርያት (ወደ ከተማ ሂዱ በማድጋ ውኃ የተሸከመ ጐበዝ ያገኛችኋልና ተከተሉት) በማለት ፋሲካን ሊያዘጋጁለት የመረጠውን ቤት እንዲያሳያቸው የጠቆማቸው ወጣት ቅዱስ ማርቆስን መሆኑን የቤተ ክርስቲያን ሊቃውንት ይተረጉማሉ። ማር.14፥13።

ጌታችን መድኃኒታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ወደ ተራገፐ በሚጋዝበት ዕለት ቅዱስ ማርቆስ ዕርቃኑን [illegible] ሸፍኖ ይከተለው ነበር። ነገር ግን አይሁድ ሊይዙት ሲሉ ጊዜ ጨርቁን ጥሎ ራቁቱን ሸሸ። ማር.13፥50። ይህም በዚያ ጊዜ ገና ልጅ እንደነበር ያመለክታል።

የማርቆስ እናት ማርያም ባውፍልያ ትባላለች። ቤቷን ለክርስቲያኖች መሰብሰቢያነት የሰጠች ደግ ሴት ነበረች። ጌታም የመጀመሪያውን የሐዲስ ኪዳን ቁርባን ለሐዋርያት ያቀረባቸው በርስዋ ቤት የላይኛው ፎቅ ላይ ነበር። በበዓለ ሃምሳም መንፈስ ቅዱስ ለሐዋርያት የወረደላቸው በርስዋ ቤት ተሰብስበው ሲጸልዩ ነው።

በርናባስ ለቅዱስ ማርቆስ አጎቱ ነው። የቅዱስ ማርቆስ አባት አርስጦቡሎስና በርናባስ በእናት የሚገናኙ ወንድማማቾች ናቸው። የእነርሱን እኅት ደግሞ ቅዱስ ጴጥሮስ ስላገባት ቅዱስ ማርቆስ አክስቱን ለመጠየቅ ሲሄድ ከቅዱስ ጴጥሮስ ተዋወቀ።[115]

ሐዋርያት ዓለምን ዕጣ በዕጣ ተከፋፍለው ሲወጡ ቅዱስ ማርቆስ በበርናባስ አቅራቢነት ከቅዱስ ጳውሎስ ጋር በመጀመሪያው ጉዞው በ46 ዓ.ም ለስብከተ ወንጌል ወጥቶ ነበር። ነገር ግን በጵንፍልያ ከተማ እናቴ ናፈቀችኝ ስላለ (የሐዋ.13፥13) በርናባስ ይዞት ወደ ኢየሩሳሌም ተመለሰ። ከዚያ በኋላ የኖረው ከሐዋርያው ቅዱስ ጴጥሮስ ጋር ነው።

ከቅዱስ ጴጥሮስ ጋር በታናሿ እስያ እየዞረ እስከ ሮም ድረስ ሰብከዋል። በመጨረሻ በ60 ዓ.ም ወደ ሰሜን አፍሪካ መጣ። በዓባይ

115 መጽሔተ አሚን፣ ገጽ 39

ዶልታ በኩል አድርጎ በዘመኑ ታዋቂ የንግድ፣ የባሕልና የፖለቲካ ማዕከል ወደ ነበረችው እስክንድርያ ደረሰ። እስክንድርያ የጣዖት አምላኪዎች ከተማ ስለነበረች ቅዱስ ማርቆስ ወንጌልን እንዴት እንደሚሰብክላቸው እያሰበ በከተማዋ ውስጥ ይዘዋወር ጀመር። በመጨረሻ ከመዘዋወሩ ብዛት የተነሣ ያደረገው የጠፍር ጫማ ተበጠሰ። ወዲያው በአጠገቡ ወደ ነበረ አንያኖስ ወደሚባል ጫማ ሰፊ አመራ።

አንያኖስ የቅዱስ ማርቆስን ጫማ ሲሰፋ መስፊያው እጁን ወጋው። በዚህ ጊዜ ‹ኢስታኦስ› ብሎ በዮናናውያን ቋንቋ ጮኸ። ትርጉሙም ‹አንድ አምላክ› ማለት ነው።

ያን ጊዜ ቅዱስ ማርቆስ ጠጋ ብሎ ለመሆኑ ‹አሁን የጠራኸውን አምላክ ታውቀዋለህን?› በማለት ጠየቀው። አንያኖስም ‹ሲሉ እሰማለሁ እንጂ አላውቀውም ሲል መለሰለት። ቅዱስ ማርቆስም የቆሰለ እጁን በተዓምራት ፈወሰለትና የወንጌልን የምሥራች አሰማው። አንያኖስም ማርቆስን ይዞ ወደ ቤቱ በመውሰድ ቤተሰቡን ያስተምር ዘንድ ጋበዘው። የመጀመሪያዋ ቤተክርስቲያንም በግብፅ ውስጥ በአንያኖስ ቤት ተመሠረተች።

ቅዱስ ማርቆስ በእስክንድርያ ከአስተማረ በኋላ ወደ ትውልድ ሀገሩ ሲረናይካ (ቀሬና) በመሄድ ወንጌልን በመስበክ ብዙ አብያተ ክርስቲያናትን አንፆአል።

በ68 ዓ.ም አካባቢ የትንሣኤን በዓል ለማክበር ቅዱስ ማርቆስን የእስክንድርያ ክርስቲያኖች ስለጠሩት በቅድስት ባውክልያ ቤተ ክርስቲያን ውስጥ በቅዳሴ ላይ እያለ ግብፃውያን አምላክያን ጣዖት ተነሡበት። ያ ዓመት የግብፅ ክርስቲያኖች የትንሣኤ ዕለት ከታወቀው የግብፃውያን ጣዖት ሰራፒየም በዓል ጋር ገጠመ። በዚህ የተነሣ የጣዖቱን በዓል ሊያከብሩ የተሰበሰቡት ጣዖት አምላክያን ቤተ ክርስቲያኑን ሰብረው በመግባት ቅዱስ ማርቆስን ያዙት። ከሠረገላ ጋር በማሠር ቀኑን ሙሉ መንገድ ለመንገድ ሲጐትቱት ዋሉ። ማታ ወደ ወኅኒ ተወረወረ።

በነጋታው እንዲሁ በሠረገላ አሥረው ሲጐትቱት ከዋሉ በኋላ ሚያዝያ 30 ቀን በዚያው ዕለት ዐረፈ። ሥጋውንም ለማቃጠል እንጨት ሰብስበው እሳት ሊያያይዙ ሲሉ ኃይለኛ ዝናብ ዶፉን

አወረደው። በዚህም ጊዜ አረማውያኑ ዝናቡን ሸሽተው ወደየቤታቸው ተበተኑ። የእስክንድርያ ምእመናንም ሥጋውን ደብቀው በመውሰድ በቅድስት ባውክልያ ቤተ ክርስቲያን ዐሳረፉት።[116]

በ820 ዓ.ም (እ.ኤ.አ) የቬነስ ነጋድያን ዐፅሙን ሰርቀው በመውሰድ በከተማቸው በሳንማርኮ ቤተ ክርስቲያን አስቀመጡት። [117]

የቅዱስ ማርቆስ ወንጌል

ከወንጌላውያን መካከል የመጀመሪያውን ወንጌል የጻፈው ቅዱስ ማርቆስ ነው። ከጥንት ዘመን ጀምሮ የቤተ ክርስቲያን አበው ቅዱስ ማርቆስ የጻፈው የቅዱስ ጴጥሮስን ወንጌል መሆኑን ተናግረዋል። ከሐዋርያን አበው አንዱ ፓፒያስ እንደገለጠው (140 ዓ.ም) ቅዱስ ማርቆስ የቅዱስ ጴጥሮስን ቃል በመቀበል ወንጌሉን ጽፏል።[118]

የቅዱስ ማርቆስ ወንጌል ከወንጌላት ሁሉ አጭሩ ወንጌል ነው። 16 ምዕራፎችንና 661 ቁጥሮችን ይዟል። ከትረካ ይልቅ ድርጊቶችን አከታትሎ ያስቀምጣቸዋል። ቅዱስ ማቴዎስ በወንጌሉ በምዕራፍ 8፥14–15 ያስቀመጠውን የቅዱስ ጴጥሮስ አማት መፈወስ ታሪክ ቅዱስ ማርቆስ ግን በመጀመሪያው ምዕራፍ ቁጥር 30 ላይ ጽፎታል።

ወንጌሉን የጻፈው ለአረማውያን ያውም ለሮማውያን በመሆኑ ከሌሎች ወንጌላውያን (ቅዱስ ማቴዎስና ቅዱስ ዮሐንስ) የተለየ አገላለጥና አጻጻፍ ተጠቅሟል። የተጻፈበት ቋንቋ ሮማይስጥ ነው። ሮማውያን በዘመናቸው ኃያላን ነን ብለው ይታበዩ ስለነበርና ያለ እኛ ማን አለ? የሚል ኩራት ስለነበራቸው የወንጌሉ አጻጻፍ ከእነርሱ በላይ ኃያል መኖሩን ለመግለጥ ነው። ገና ወንጌሉን ሲጀምር የጌታን ሥልጣን በአጋንንት ላይ (1፥27)፣ በበሽታ ላይ (1፥34) የማስተማር ሥልጣኑን (1፥22) በመግለጥ የጌታችንን ኃያልነት አሳይቷል።

በሮማውያን ባሕል መሠረት አንድ ንጉሥ ሲመጣ አጋፋሪው ከፊት በፈረስ ይቀድማል። እርሱም የንጉሡን መምጣት እያወጀ

116 St. Mark and the See of Alexandria, p. 37

117 Dictionary of Saints, p.232

118 ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 232

ያልፋል። በዚህ ባሕል መሠረትም ቅዱስ ማርቆስ በወንጌሉ የዮሐንስ መጥምቁን ታሪክ አስቀድሞ ጽፏል።

የወንጌሉ ትምህርት ዋና መልእክቱ የኢየሱስ ክርስቶስን አምላክነት፣ የእግዚአብሔር የባሕርይ ልጅ መሆኑን መግለጥ ነውና ሲጀምር ያስተላለፈውን ይህን መልእክት (1፥1) በወንጌሉ ማጠናቀቂያ ላይም በሮማዊው መኰንን ምሥክርነት ደምድሞታል። 15፥39። በወንጌሉም ውስጥ 1፥11፤ 9፥7፤ 14፥61፤ 12፥6፤ 3፥11፤ 5፥7 ደጋግሞ ገልጦታል።

የጻፈው ለአረማውያን በመሆኑ የአራማይክን ቃላትና የዕብራውያንን ባሕል ሊያውቁት ስለማይችሉ ተርጕሞላቸዋል። ለምሳሌ:-

- ቦአኔርጌስ – የነጐድጓድ ልጆች (3፥17)
- ጣቢታ ቁሚ – አንቺ ብላቴና ተነሺ (5፥41)
- ቁርባን – መባዕ (7፥11)
- ኤፍታህ – ተከፈት (7፥34)
- አባ–አባት (14፥36)
- ኤሎሄ፣ ኤሎሄ ላማ ሰበቅታኒ – አምላኬ አምላኬ ለምን ተውኸኝ (15፥34)
- ጐልጐታ የራስ ቅል (15፥22)
- የአይሁድን ባሕልና የቦታ ስሞች አብራርቶላቸዋል። ለምሳሌም
- የመታጠብን ባሕል (7፥2–4)
- ፋሲካን በሚያርዱበት በቂጣ በዓል መጀመሪያ (በማለት ስለበዓሉ ዘርዝሯል) 14፥12
- በመሸ ጊዜ የሰንበት ዋዜማ የሆነ የማዘጋጀት ቀን ነበረ። የጻፈው ለአይሁድ ቢሆን ኑሮ ‹የማዘጋጀት ቀን› የሚለው ብቻ በቂ ነበር። ምክንያቱም የማዘጋጀት ቀን በሰንበት ዋዜማ መሆኑን ያውቃሉና። ዲናር ግን የሮማ ገንዘብ ስለነበር አላተረጐመውም (6፥37)

- ሰዱቃውያን – ትንሣኤ ሙታን የለም የሚሉ። (12፥18) በግልጽ እምነታቸውን ገልጦታል።
- ሴቲቱም ግሪክ ትውልድዋም ሲሮፊኒቃዊት ነበረች። (7፥26)
- ዮርዳኖስ – ‹ወንዝ› የሚል ቅጽል አስቀምጧል። አይሁድ ቢሆኑ ወንዝነቱን መግለጥ አያስፈልግም ነበር። (1፥5)
- ደብረ ዘይትን ‹በመቅደስ ትይዩ› ብሎ ቦታውን ገልጦታል። (ሮማውያን ስለማያውቁት)
- ቤተ ፋጌንና ቢታንያን – ‹ከደብረ ዘይት አጠገብ ወዳሉት› ብሎ መልክዓ ምድራዊ ገለጣ ጨምሮላቸዋል። (11፥1)
- አንድ መንገድ አላፊም – የኤሌክስንድሮስና የሩፎስ አባት (ሩፎስ በሮም የነበረ ሰው ነው። ሮሜ 16፥13)[119]

ቅዱስ ማርቆስ በወንጌሉ የጌታን ሥራ ሲገልጥ ከትህትና ሥራውን ሁል ጊዜ የኃይል ሥራውን አብሮ ያቀርባል። ምክንያቱም ሮማውያን አማልክቶቻቸውን የሚያውቋቸው በኃይላቸው ስለሆነ አሳንሰው እንዳይመለከቱትና የዓለም ንጉሥ፣ ጌታ፣ ፈጣሪ መሆኑን እንዲረዱት ነው። ለምሳሌ:-

- በባሕር (በመርከብ) ሄደ – ተአምራት አደረገ (4፥41፣ 6፥48፣54)
- ለሞት እየቀረበ – ተአምራት አደረገ (15፥33)
- ተራበ – በበለስዋ ላይ ተአምር ሠራ[120] (11፥12–20/119)

ቅዱስ ጢሞቴዎስ

ቅዱስ ጢሞቴዎስ ሀገሩ በደርቤን ልስጥራ ነው። አያቱ ሎይድ እናቱ ኤዎንቄ እንደምትባል ቅዱስ ጳውሎስ ተናግሯል። 2ጢሞ.1፥5 በእናቱ ከአይሁድ ወገን ሲሆን በአባቱ ደግሞ የግሪክ ሰው ነው። የሐዋ.16፥1።

---

119 Elkraza, Vol.2, No.2, p.9

120 Elkraza, Vol.1, No 3, August 1992.

ቅዱስ ጢሞቴዎስ የወንጌልን ቃል የሰማው በልስጥራ ከነበሩ ክርስቲያኖች ሲሆን ከቅዱስ ጳውሎስ ጋር የተገናኙት በ50 ዓ.ም ሁለተኛውን ሐዋርያዊ ጉዞ ባደረገ ጊዜ ነበር። ከዚህ ጊዜ ጀምር ጢሞቴዎስ የቅዱስ ጳውሎስ ደቀ መዝሙር ሆነ። በዋለበት እየዋለ ባደረበት እያደረ ትምህርተ ክርስትናን በሚገባ ተማረ። ቅዱስ ጢሞቴዎስ የመንፈስ ቅዱስ አባቱ ቅዱስ ጳውሎስን በብዙ መንገድ አገልግሎታል።

1. መልእክት በማድረስ:- ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ ወደ ልዩ ልዩ አብያተ ክርስቲያናት የላካቸውን መልእክታት በብዛት ያደረሰለት ቅዱስ ጢሞቴዎስ ነው። እነዚህ ቦታዎች በእግር፣ በባሕር፣ በከብት፣ የሚኬድባቸው ናቸው። ሌት ተቀን መንገዝን ይጠይቃሉ። ጢሞቴዎስ ግን ያለመሰልቸት የአባቱን የቅዱስ ጳውሎስን መልእክት በማድረሱ ዛሬ እኛ አንብበን ሕይወት እንድናገኝባቸው አድርጓል።

2. በማስተማር:- ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ ወንጌልን በመላው ዓለም ለ‹ ነበክ ካስቻሉት መንገዶች ዋናው ደቀ መዛሙርቱን በአምሳሉ ቀርጾ በመንፈሳዊ ሕይወት ኩትኩቶ ማስለቁ ነበር። ከነዚህ የቅዱስ ጳውሎስ የመንፈስ ልጆች ታላቁ ቅዱስ ጢሞቴዎስ ነው።

ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ ባልደረሰባቸውና እንዳያስተምር በተከለከለባቸው አካባቢዎች ቅዱስ ጢሞቴዎስን በመላክ ትምህርተ ወንጌል እንዲስፋፋ አድርጓል።

3. በችግሩ ጊዜ መርዳት:- ቅዱስ ጳውሎስ በሚታሠርበት ጊዜ ሁሉ ከጎኑ ካልተለዩት ደቀ መዛሙርቱ መካከል አንዱ የሆነው ጢሞቴዎስ መከራ ያላስበረገገው፤ ድካም፣ ችግርና ረሃብ ያልፈታው በዓላማው እስከመ ጨረሻ የጸና የቅዱስ ጳውሎስ ልጅ ነው።

ቅዱስ ጢሞቴዎስን ቅዱስ ጳውሎስ የኤፌሶን ሊቀ ጳጳስ አድርጎ ሾሞት ነበር። የቤተ ክርስቲያን ታሪክ ጸሐፊ አውሳብዮስ የኤፌሶን ሀገረ ስብከት የመጀመሪያው ሊቀ ጳጳስ ቅዱስ ጢሞቴዎስ መሆኑን መስክሯል።[121] በዚህ ምንበሩ እስከ 67 ዓ.ም ድረስ አብያተ

121 Eusebius: Hist. Eccl. 1 iii. C 4

ክርስቲያናትን እያስተከለ፣ ትምህርተ ወንጌልን እያስፋፋ አገልግሏል። ቅዱስ ጳውሎስ በ67 ዓ.ም በሮም አደባባይ በሰማዕትነት እስካረፈበት ቀን ድረስ ከሀገረ ስብከቱ ሥራ በተጨማሪ ቅዱስ ጳውሎስንም በየጊዜው ያገለግለው ነበር።

ከቅዱስ ጳውሎስ ዕረፍት በኋላ ወደ መንበሩ ለመጨረሻ ጊዜ በመመለስ ለ33 ዓመታት ያህል ከኤፌሶን ሳይወጣ ቤተክርስቲያንን በመንፈሳዊ አባትነቱ አገልግሏል።

ኤፌሶናውያን በዓመት አንድ ጊዜ የጣዖታቸውን የአርጤምስን በዓል ያከብሩ ነበር። ይህ በዓል የሚከበረው እያንዳንዱ ሰው ፊቱን በጨርቅ ተሸፍኖና ከቤቱ በመውጣት ያገኘውን ሰው ሁሉ እያፈሰ ከፍ ዝቅ በማድረግና አናት አናቱን በዱላ እየቀጠቀጠ በመዝፈን ነበር።[122]

በ97 ዓ.ም ኤፌሶናውያን ይህን በዓላቸውን ሲያከብሩ ድርጊታቸው ጢሞቴዎስን ልቡን ስለነካው ሊያስተምራቸው ወደ ውጭ ቢወጣ እርሱንም ተሸክመው በመደብደብ መንገድ ላይ በሞትና በሕይወት መካከል ጥለውት ሄዱ። ተማሪዎቹም ወድቆ ሲያገኙት ጥቂት ጥቂት ብቻ ይተነፍስ ነበር። በአጥር አቮልከው በከተማዋ አጠገብ ወደሚገኝ መንደር ወስደው አስተኙት። ለ30 ቀናት ያህል በሕመም ተሰቃይቶ ዐረፈ። ደቀ መዛሙርቱ ሥጋውን ፒዮን በተባለው ተራራ ቀበሩት።[123]

በ356 ዓ.ም አፅሙ ወደ ቁስጥንጥንያ ተወስዶ በክብር ተቀመጠ። ቅዱስ ጢሞቴዎስ ጾም በጣም ይወድ ስለነበር ሥጋ፣ ቅቤ፣ ወይን፣ ወዘተ. እንዲያው በአጠቃላይ የላመ የጣመ መቅመስ አይወድም ነበር። በዚህ የተነሣ ሰውነቱ የመነመነ ሥራው ግን የፈጠነ ነበር።[124] ቅዱስ ጳውሎስ ‹ጥቂት ወይን ጠጣ› በማለት የመከረው ሰውነቱ በበሽታ እንዳይጠቃ መድኃኒት ይሆነው ዘንድ ነበር።

---

122 William Cave D.D., Lives of the Most Eminent Fathers of the Church, Vol.1 p.114

123 ዝኒ ከማሁ፤ ገጽ 114–115

124 ዝኒ ከማሁ፤ ገጽ 115

ቅዱስ ቲቶ

ትውልዱ በቆሮንቶስ[125] ወገኑ ከግሪካውያን[126] የሆነ የቅዱስ ጳውሎስ ደቀ መዛሙር ሲሆን ከቅዱስ ጳውሎስም ጋር የተገናኘው በአንጾኪያ ነው። ከዚያም ከቅዱስ ጳውሎስ ጋር ተመርጠው በ50 ዓ.ም (51) ወደ ኢየሩሳሌም ከወጡት የአንጾኪያ ቤተክርስቲያን አበው አንዱ ነው። ገላ.2፥1–14። እንደ ቅዱስ ጢሞቴዎስ እርሱም ቅዱስ ጳውሎስን በመከተል አገልግሎታል። አውሳብዮስ እንደተናገረው ቅዱስ ጳውሎስ ቲቶን ለቀርጤስ የመጀመሪያው ሊቀጳጳስ አድርጎ ሾሞት ነበር።[127]

ቅዱስ ጳውሎስ በ67 ዓ.ም እስኪያርፍ ድረስ እንደጢሞቴዎስ ሁሉ እየተመላለሰ ሲያገለግለው ከቆየ በኋላ ሰማዕትነትን ሲቀበል ከእነ ቅዱስ ሉቃስ ጋር በመሆን ከቀበረው በኋላ ወደ ሀገረ ስብከቱ ተመልሷል። በቀርጤስ ዋና ከተማ በጎርቲና[128] ሲያገለግል ቆይቶ በ94 ዓመት ዕድሜው ዐርፏል።

ቅዱስ በርናባስ

ቅዱስ በርናባስ የተወለደው በቆጵሮስ ደሴት በሰላሚስ ከተማ ሲሆን የቅዱስ ማርቆስ አጎት መሆኑ በቤተክርስቲያን ትውፊት ይነገራል። በቆጵሮስ በ60 ዓመት ከጌታችን ልደት በፊት ተማርከው የገቡ አይሁድ ነበሩ። የቅዱስ በርናባስ ቤተሰቦች ወደ ቆጵሮስ የገቡት በዚህ የተነሣ ነው። ትውልደ ነገዱ ከሌዋውያን ሲሆን ቤተሰቦቹ [illegible]ርላቸው ዘንድ ወደ ኢየሩሳሌም ላኩት። በዚያም የገማልያል ተማሪ በመሆን ከቅዱስ ጳውሎስ ጋር በአንድ የትምህርት ገበታ ተምረዋል።

በኢየሩሳሌም እያለ ወደ እኅቱ ወደ ማርያም የማርቆስ እናት ቤት ሲሄድ የጌታን ትምህርትና ተአምራት የመስማትና የማየት ዕድል አግኝቷል። በይሁዳ ምትክ የሐዋርያነትን ክብር ለማግኘት ከታጩት

125 John Chrysostom Ham.i. Tit. S.1 Vol. xi. p.729

126 Lives of the Most Eminent Fathers of the Church, p.119

127 Eusebius Hist. Eccl. 1.iii.c.4

128 Dictionary of Saints, p.331

መካከል ዮሴፍ የተባለው እርሱ መሆኑን ዮሐንስ አፈወርቅ ገልጧል።[129]

ቁጥሩ ከ72ቱ አርድዕት ሲሆን ወደ ቤተ ክርስቲያን የሚመጉ ድኾች ስለበዙ መሬቱን ሸጦ ዋጋውን ለሐዋርያት አስረከበ። የሐዋ.14፥39። ቅዱስ ጳውሎስ ለመጀመሪያ ጊዜ ወደ ሐዋርያት ሲመጣ ተድሞ ያውቀው ስለነበር የመሰከረለት እርሱ ነው። በእስጢፋኖስ ሞት ምክንያት ክርስቲያኖች በየሀገሩ ሲበተኑ አስቀድሞ ሬልጳስ ወንጌላዊ ይሰብክበት ወደነበረው የአንጾኪያ ከተማ ሄደ። በዚያን ጊዜ ቅዱስ ጳውሎስ በቶጽርስ ከተማ ያስተምር ነበር። በአንጾኪያ ወደ ነበረችው ቤተ ክርስቲያን ክርስትናን ተቀብለው የሚመጡ አረማውያንና አይሁድ እየበዙ በመምጣታቸው በርናባስ ጳውሎስን ወደ አንጾኪያ አመጣው። በቅዱስ ማርቆስ የተነሣ እስኪለያዩ ድረስ አብረው ነበሩ።

ከቅዱስ ጳውሎስ ተለይቶ ቅዱስ ማርቆስን በመያዝ ወደ ኢየሩሳሌም ከመጣ በኋላ አስቀድሞ ወደ ሮም፣ በኋላም ወደ እስክንድርያ፣ ከዚያም ወደ ይሁዳ በመምጣት ተዘዋውሮ ወንጌልን ከሰበከ በኋላ በመጨረሻ ወደ ሀገሩ ገባ።[130]

በቆጵሮስ በነበረችው ቤተ ክርስቲያን መንበረ ጵጵስናን አቁሞ የመጀመሪያው ሊቀ ጳጳስ በመሆን አረማውያንን እያጠመቀ ወንጌልን በማስተማር ላይ እያለ ከሶርያ የፈለሱ አይሁድ ወደ ቆጵሮስ መጡ። እነዚህ አይሁድ በምኩራባቸው ሲያስተምር ቢያዩት እጅግ ስለተበሳጩ ብዙ ካሰቃዩት በኋላ በ61 ዓ.ም አካባቢ በድንጋይ ወግረው ገደሉት።[131፣132]

ሊቀ ዲያቆናት ቅዱስ እስጢፋኖስ

‹እስጢፋኖስ› ማለት በግሪክ ቋንቋ ‹አክሊል› ማለት ሲሆን ከአባቱ ከስምዖንና ከእናቱ ከሐና (ትውልዳቸው ከነገደ ብንያም ነው) የተወለደው ሐናስ በተባለ ስፍራ ነው። በማኅበረ ምእመናን መካከል በአረማውያንና በአይሁድ ሴቶች ጠብ የተነሣ መንቃቀፍ ተጀመረ።

---

129 John Chrysostom Ham. xi. in Act. Apost S.1.Vol.ix,p.90

130 Lives of the Most Eminent Fathers of the Church, p.99-100

131 Alexand. ib. n.18 et.seg

132 Lives of the Most Eminent Fathers, p.100 : Oxford Christian Dictionary, p. 132 New Catholic Encyclopaedia V.2, p.102

በዚህም ምክንያት ምእመናንን በሚገባ የሚያስተዳድሩ ዲያቆናት ለቤተክርስቲያኗ አስፈለጓት። ቅዱስ እስጢፋኖስ ለኢየሩሳሌም ቤተ ክር ቲያን አገልጋይነት ከተሾሙት ሰባቱ ዲያቆናት አንዱ ነበር።

ቅዱስ እስጢፋኖስ የሌሎች ስድስት ዲያቆናት አለቃ በመሆን (ሊቀ ዲያቆናት) ምእመናንን ከማገልገል ባሻገር ድውያንን በመፈወስ ትምህርተ ወንጌልን በማስፋፋት የበረታ ከመሆኑ በተጨማሪ ዲዳ ደ ቆር ባገኘ ጊዜም አፍ ካለበት ይፈወስ ነበር።

እንዲያውም አንድ ጊዜ ናዖስ የሚባል ጠንቋይ ወደ አንድ በሬ ሄዶ በጆሮው ሹክ ቢለው ከሁለት ክፍል አለ። ቅዱስ እስጢፋኖስም በተሰጠው የመንፈስ ቅዱስ ጸጋ የሞተውን አንሥቶ የተከፈለውን ገጥሞ ‹ናዖስን ጠርተኸው ና› ብሎ አዘዘው። ያም በሬ እንደ በለዓም አህያ በሰው ልሳን እየተናገረ ጠንቋዩ ናዖስን ‹ቅዱስ እስጢፋኖስ ይፈልግሃል› እያለ መጣራት ጀመረ።

አስቀድሞ በዚህ መሰሪ ተታሎ የነበረው ሕዝብ ቅዱስ እስጢፋኖስ ባደረገው ተአምር እየተገረመ አምኖ ተጠመቀ፤ ይህም አይሁድን በቅንዓት በቅዱስ እስጢፋኖስ ላይ እንዲነሣሡ አደረጋቸው።

በዘመነ ሐዋርያት በኢየሩሳሌም ብቻ 480 ምኩራባት ነበሩ።[133] እነዚህ ምኩራባት በተለያዩ ሀገሮች የሚኖሩ አይሁድ ለራሳቸው በኢየሩሳሌም ማረፊያ ይሆኗቸው ዘንድ ያሰሯቸው ሲሆኑ ልጆቻቸውን በመላክ የሚያስተምሩባቸው ትምህርት ቤቶች አብረው ነበሯቸው።[134] ከእነዚህ መካከል አምስቱ ምኩራባት ተባብረው በእስጢፋኖስ ላይ ተነሡበት። እነርሱም:-

1. በርም የነበሩና በኋላም ከባርነት ነፃ የወጡ አይሁድ ያሠሩት፤
2. የቀሬና አይሁድ፤
3. የእስክንድርያ አይሁድ፤
4. የኪልቅያ አይሁድ[135] እና
5. የታናሿ እስያ አይሁድ ናቸው።

---

133 ዝኒ ከማሁ፤ ገጽ 54

134 ዝኒ ከማሁ፤

135 ቅዱስ ጳውሎስ በእስጢፋኖስ ሞት ሊተባበር የቻለው የዚች ምኩራብ አባል ስለነበረ ነው።

እነዚህ አይሁድ ወደ ቅዱስ እስጢፋኖስ መጥተው ምን እንደጠየቁት ‹ይከራከሩት ነበር› የሐዋ.6፥8 ከማለት በቀር መጽሐፍ ቅዱስ የሚነግረን ነገር የለም። ቅዱስ ዮሐንስ አፈወርቅ ግን በድርሳኑ እንዲህ ይላል[136]

«አንተ ጉበዝ እስኪ ንገረን ይህን የኖህ ሕዝብ የማይሆን ነገር እያስተማርህ የሚማርክ ተአምር እያደረግህ ለምን ታሳስተናለህ? አምላክ ነው ብለህ የምትሰብከውን እስኪ ንገረን? ከማርያም የተወለደ፣ የእንጨት ጠራቢ ልጅ ዓለምን መፍጠር የሚችል ይመስልሃል?፣ የተወለደው በቤተልሔም፣ እየተማረ ያደገው በናዝሬት መሆኑ ጠፋህ እንዴ?፣ በተወለደ ጊዜ ከድህነቱ ብዛት የተነሣ የሚጠጋበት እንኳን አጥቶ በጨርቅ ተጠቅልሎ ከበረት የተወረወረ፣ ንጉሥ ሄሮድስን ፈርቶ የሸሸ፣ ኃጢአቱን ሊያጠራ በዮርዳኖስ የተጠመቀ፣ የሚራብ የሚጠማ የሚደክመው የሚተኛ፣ ሲያዝ ማምለጥ፣ ለተከሰሰበትም ፍርድ መከላከል ያልቻለ፣ ሲሰቅሉት ሊወርድ ያቃተው ነገር ግን የተረገመውን ሞት በመስቀል የሞተ እርሱን በመቃብር እንዳልቀበርነው ‹በሰማያት የምትኖር› ብለን እንመንልህን? እስቲ አስበው እግዚአብሔር እንዲህ የሚሰቃይ ይመስልሃል?» ነበር ያሉት።

ቅዱስ እስጢፋኖስ ለጠየቁት ሁሉ የሚገባቸውን መልስ እየሰጠ ስላሳፈራቸው በክርክር ሊያሳምኑት አለመቻላቸውን ሲያውቁ በቁጣ ተነሣሥተው ያለ አንዳች ፍርድ ከከተማዋ በስተሰሜን ወደ ቄዳር በሚወስደው መንገድ አጠገብ በድንጋይ ወግረው ገደሉት።[137]

ያረፈው በተወለደበት ዕለት ጥር 1 ቀን በ35 ዓ.ም ሲሆን አይሁድ ከተበተኑ በኋላ የኢየሩሳሌም ክርስቲያኖች ሥጋውን ሌሊት በድብቅ በሠረገላ ወስደው ከኢየሩሳሌም 20 ማይልስ ርቀት ላይ በምትገኘው ቃጺርጋማል (የገመል ከተማ ማለት ነው) በተባለች ቦታ ቀበሩት።[138]

---

136 Orate. in steph. s.i.vol.viii.p.18 Inter supria

137 Ep. de Invent. s. steph. ap. sur. ad. aug.II

138 Lives of the Most Eminent Fathers of the Church, p.69

ቅዱስ ስምዖን የጌታ ወንድም

ቅዱስ ስምዖን የቅዱስ ዮሴፍ (የእመቤታችን ጠባቂ) ወንድም የቀለዮጳ ልጅ ሲሆን[139] እናቱ የእመቤታችን እኅት የሆነችውና በሐዲስ ኪዳን ውስጥ ‹የቀለዮጳ ሚስት ማርያም› በመባል የተጠቀሰችው ናት።[140] የቤተ ክርስቲያን ታሪክ ጸሐፊ አውሳብዮስ እንደገለጠው ስምዖን የተወለደው ከጌታችን መወለድ 13 ዓመት አስቀድሞ ነው። ይህም ማለት ጌታችን ማስተማር በጀመረበት ዓመት የ43 ዓመት ጐልማሳ ነበር ማለት ነው።

የተማረው በሬካባውያን[141] እግር ሥር ሲሆን ታናሹ ያዕቆብ በ62 ዓ.ም በአይሁድ እጅ በተሠዋ ጊዜ ሕዝቡን ሲመክርና ከዚህ በደል እንዲርቁ ያስተምር የነበረው ሰው ስምዖን መሆኑን አውሳብዮስና ኤጲፋንዮስ መስክረዋል።[142]

ቁጥሩ ከሰባ ሁለቱ አርድዕት ወገን ሲሆን በ62 ዓ.ም ታናሹ ያዕቆብ በሰማዕትነት ሲያርፍ ሐዋርያት ከየሀገረ ስብከታቸው በመሰባሰብ በመንበሩ ስምዖንን ሊቀጵጵስና ሾሙት።[143]

ስምዖን በኢየሩሳሌም መንበር በተቀመጠበት ዘመን በአካባቢው አስጊ የፖለቲካ እንቅስቃሴ በመደረግ ላይ ነበረ። ውስጥ ውስጡን ይካሄድ የነበረው የአይሁድ ዓመፅ በሮማውያን ላይ የገነፈለበት ወቅት ነበር። በ64 ዓ.ም እንቅስቃሴው ለየለትና ኢየሩሳሌም መታመስ ጀመረች። የሮማ ጦርም ዙርያዋን ከበባት።[144]

---

139 Hegesib. ap. Eusebius Hist.Eccl.1.iii.C.11

140 ዮሐ ክፍ፥ 32

141 ሬካባውያን ማለት የሬካብ ዘሮችና ተከታዮች ማለት ነው። ለአምላኩ ለእግዚአብሔር ቅንዓት ስለነበራቸው የሬካብ ልጅ ኢዮናዳብ የወላጆ አምላክ ለማገልገት ከንጉሥ ኢዩ ጋር ተባብሮ ነበር። 2ነገሥት 10፥15–31። ኢዮናዳብም ልጆቹ ከፍተኛ እግዚአብሔር እንዲያደምጡ ስለዘ ዘሮቹም ትዕቢትና ለሕግ እግዚአብሔር የተገዙ ነበሩ። ኤር.35፥1 ነህ.3፥14።

142 Hegesib. ap Eusebius 1.ii.c.23: Haeres.1 xxviii c.7

143 Ap Eusebius 1.iii.c.11 vid.1.iv.c.22

144 የኢየሩሳሌም ከተማ ጌታችን በተናገረበት ትንቢት የተነገረ በ70 ዓ.ም በሮማውያን ጦር እንደተ እንደ ጠፋች በራዕይ መጽሐፉ 3ኛ ዓመት ቁ.2 ላይ ተመልከት።

የኢየሩሳሌሙ ሊቀ ጳጳስ ስምዖንና በዚያ የነበሩ ክርስቲያኖች ጌታችን መድኃኒታችን ኢየሱስ ክርስቶስ በሉቃ.20፥21 ላይ የተናገረውን ቃል አስታውሰው አስቀድመው በመዘጋጀታቸው የልዑል እግዚአብሔር መልአክ እየመራቸው ወደ አንድ መሸሸጊያ ቦታ ወሰዳቸው።[145] ይህችም ቦታ ፔላ ትባላለች።

ፔላ በዮርዳኖስ ወንዝ አጠገብ የምትገኝ ከተማ ነች። ስሟን ያገኘችው በመቄዶንያ ከምትገኘው ተመሳሳይ ስም ካላት ከተማ ነው። ከመቄዶንያ የመጡ የእስክንድር ሠራዊት በዚህች ቦታ ሠፍረውባት ስለነበር ስምዋን አትርፈውላታል።

ስምዖን በዚህች ቦታ እስከ ትራጃን ዘመነ መንግሥት ድረስ ከልጆቹ ጋር ከቆየ በኋላ ወደ ኢየሩሳሌም በመመለስ የፈረሱትን በመጠገን፣ የተበተኑትን በመሰብሰብ ክርስቲያናዊ ተግባሩን ቀጠለ።

በመጨረሻ ‹አንድ ወንድ ለአንዲት ሴት› እያለ በማስተማሩ የአሕዛብን ልማድ የተቀበሉት የአይሁድ ሀብታሞች ተነሡበት። ቀጥለውም በወቅቱ የሶርያ ገዥ ለነበረው አቲቆስ ከሰሱት[146] ንጉሡም ትምህርቱ የእርሱንም ሕይወት የጊታወም በመሆኑ ይህን ዓይነቱን ትምህርት እንዲተው አስጠንቅቆ ለቀቀው። ነገር ግን ይህን ትምህርት ገፋበት እንጂ አላቆመውም። በመሆኑም በቄሣር ትርያኑስ ዘመነ መንግሥት (98–117 ዓ.ም)

በንጉሥ ቲኪቶስ ዳግም ተይዞ ወደ እሥር ተላከ። አይሁድ ‹ቀጣዩ የአይሁድ ንጉሥ እኔ ነኝ ይላል› ብለው ነገር ስላበዙበት ለብዙ ጊዜ በእሥር ሲሰቃይ ከኖረ በኋላ በ120 ዓመቱ በ106 ዓ.ም በሠይፍ ተሠይፎ ዐረፈ።[147]

ወንጌላዊው ፊልጶስ

የተወለደው በቂሳርያ የወደብ ከተማ ነበር።[148] በኢየሩሳሌም በነበረችው ቤተ ክርስቲያን በቅዱስ እስጢፋኖስ ሞት ምክንያት

145 ኤጲፋንዮስ እንደተናገረው፤ (De pond. etmens.c.15)

146 Eusebius Mist. Eccl.1.iii.c.32.

147 Lives of the Most Eminent Fathers of the Church, p. 175

148 ዝኒ ከማሁ፤ ገጽ 77፤ (Isidor, Epist. 1. ep.449)

የተነግ ክርስቲያኖች በየሀገሩ እስኪበተኑ ድረስ ከሐዋርያት እግር ሥር ተምርአል።

በ35 ዓ.ም እስጢፋኖስ በአይሁድ እጅ ሕይወቱ ስታልፍና ክርስቲያኖች በየቦታው ሲበተኑ ፊልጶስም ወደ ሰማርያይቱ ከተማ ወደ ጊቶን መጣ። ይህች ከተማ የታወቀው ጠንቋይ ሲሞን መሠርይ ተወልዶ ያደገባት ናት።[149]

ሰማርያውያን የእሥራኤልና የአረማውያን ድብልቆች ናቸው። በ7ኛው መ/ክ/ዘ አሥሩ የእሥራኤል ነገዶች ሲማረኩ በይሁዳ ምድር ከቀሩት እሥራኤላውያን ጋራ ባቢሎናውያን አምጥተው የቀላቀሉዋቸው አረማውያን ስለነበሩ ባሕላቸውም እምነታቸውም ተቀላቅሏል።

አይሁድ ከባቢሎን ምርኮ ሲመለሱና ቤተ መቅደሱን ሲሠሩ ከአረማውያን ጋር ተቀላቅላችኋል በማለት በሥራው እንዳይተባበሩ ከለከሉዋቸው። ከዚያም በኋላ በቤተ መቅደሱ እንዳይገለገሉ አገዱዋቸው። ከዚያ ቀን ጀምሮ አይሁድና ሰማርያውያን አይተባበሩም።

ሲሞን መሠርይ ከፊልጶስ ጋር የተዋወቀው በዚሁ ከተማ ነው። ሲሞን መሠርይ እጅግ አያሌ አስማታዊ ተአምራትን እያደረገ ለሕዝቡ ‹ለአይሁድ የተገለጽኩት አምላክ እኔ ነኝ› እያለ ያስተምር ነበር። ከዚህ ቀጥሎ ደግሞ ‹መንፈስ ቅዱስ ነኝ› በማለት የክህደት ትምህርቱን ጀመረ።

በዚህ ዘመን ነበር ወንጌላዊ ፊልጶስ ሰማርያ የደረሰው። መንፈስ ቅዱስ በሰጠው ጸጋ እየተጠቀመ ሕዝቡን በወንጌል ትምህርት በማነፁና ሲሞን ሊያደርጋቸው የማይችሉትን ብዙ ተአምራት በማድረጉም የሰማርያ ሰዎች ሲሞንን እየተዉ ወደ ቤተ ክርስቲያን ተመለሱ።

ሲሞን መሠርይ ብቻውን በመቅረቱና የፊልጶስም ትምህርትና ተአምራት ስላስገረመው አብሮ ከሕዝቡ ጋር አምኖ ተጠመቀ።[150]

---

149 Lives of the Most Eminent Fathers of the Church, p.79.

150 ሲሞን መሠርይ ከዚህ በኋላ ወደ ጥንት ክህደቱ ተመልሶ የግኖስቲኮች የኑፋቄ ትምህርት ቀንደኛ ተዋናይና ርዕሰ መናፍቃን ሆኗል።

ከሰማርያ በኋላም በጋዛ ኢትዮጵያዊውን ጃንደረባ አሳምኖ አጥምቋል። ቀጥሎም በአካባቢው በነበሩት ሀገሮች እየተዘዋወረ ሲያስተምር ቆይቶ ወደ ሀገሩ በመመለስ የሐዋ.21፥8፤9 በቂሳርያ ለብዙ ዓመታት ካስተማረ በኋላ በዚያው ዐርፏል።[151]

ኢትዮጵያዊው ጃንደረባ

የመጀመሪያው ሐዋርያ – ለአፍሪካውያን

ይህ ጃንደረባ የኢትዮጵያዊቷ ንግሥት የሕንደኬ የገንዘብዋ ሁሉ ኃላፊ (በጅሮንድ) ነበር። ኢትዮጵያውያን ከጥንት ዘመን ጀምሮ ወደ ኢየሩሳሌም በመጓዝ ለበዓለ ፋሲካ በቤተ መቅደስ ይሰግዱ እንደነበረው ሁሉ ይህም ጃንደረባ ከ4000 ማይልስ በላይ ተጉዞ ኢየሩሳሌምን ተሳልሞ በመመለስ ላይ ነበረ።

ከኢየሩሳሌም ወደ ኢትዮጵያ ሲመለስ የነቢዩ ኢሳይያስን መጽሐፍ ያነብ ነበረ። ነገር ግን የነቢዩ ቃል ስለማን እንደሚናገር ሊገባው አልቻለም። በዚህ ጊዜ እግዚአብሔር በዚያ አካባቢ በመስበክ ላይ የነበረውን ወንጌላዊውን ፊልጶስ ላከለት። ወንጌላዊው ፊልጶስ ኢትዮጵያዊውን ጃንደረባ በመንገዱ ላይ አግኝቶት ወንጌልን ሰበከለት። ከዚያም አንድ ወንዝ ዳር ሲደርሱ በጃንደረባው ጠያቂነት ፊልጶስ አጠመቀው።[152]

ወንጌላዊው ፊልጶስ ጃንደረባውን ያጠመቀበት ወንዝ ቤት ሱሮን በተባለችውና እስከ ዛሬ ድረስ ከኢየሩሳሌም 20 ማይልስ ርቀት በምትገኘው መንደርና በኬብሮን መካከል ባለው ኩሬብታ ሥር የሚመነጭ ነው።[153]

ቅዱስ ጀሮም የተባለው አባት ‹የኢትዮጵያውያን ሐዋርያ› በማለት ይጠራዋል። በሰፊው ለኢትዮጵያውያን ወንጌልን የሰበከ እርሱ ነውና![154]

---

151 Lives of the Most Eminent Fathers of the Church, p.88-89.

152 ዛሬ በሚገኘው መጽሐፍ ቅዱስ ላይ ባይኖርም በአንዳንድ የጥንት ጥራዞች ‹ከተጠመቀ በኋላ መንፈስ ቅዱስ በላዩ ወረደ› ይላል። ዝኒ ከማሁ ገጽ 87 V.39.Cod.Alexand. In Bible Reg. Angl - alique plures codd.Mss

153 Eusebius de. loc. Heb. Invoc. BEÓÓOup.

154 Com.In Esal. I.III. vol.III,p.385

ይህ ጃንደረባ ወደ አኵስም ከመጣ በኋላ መጀመሪያ ያጠመቀው ንግሥት ሕንደኬን ሲሆን ከርስዋም በኋላ መኳንንቱና መሳፍንቱ አምነው ተጠመቁ። ከአኵስም ቀጥሎም ኑብያን አስተምሮአል። በዚህ ጊዜ ሐዋርያው ቅዱስ ማቴዎስ ወደ ኢትዮጵያ በመምጣት በጃንደረባው ይሰጥ በነበረው ትምህርተ ወንጌል ላይ የበለጠ ሐዋርያዊ ብርሃን አበራበት። በአካባቢው የነበረውንም ጣዖት አምልኮ በማስወገድ ከኢትዮጵያዊው ጃንደረባ ጋር ብዙ ቦታዎችን አስተማረ።

ኢትዮጵያዊው ጃንደረባ ከሀገሩ ቀጥሎ ወደ የመን በመሻገር ክርስትናን ከሰበከ በኋላ ወደ ፐርሺያ ከዚያም ወደ ሕንድ አመራ። በመጨረሻም ጥንት ታፕሮባና (Taprobana) ዛሬ ሲሎን በምትባለው ደሴት ወንጌልን በማስተማር ላይ እያለ በሰማዕትነት ዐለፈ።[155]

ሌንጊኖስ ሰማዕት

ሌንጊኖስ ዘሩ ከዮናናውያን ወገን የሆነ የሮማ ወታደር ነበር። በጠባዩ ከነገር መቀላቀል አይወድም። በዚህም ምክንያት የሮማ ጭፍሮችና የአይሁድ አጋፋሪዎች በጌታችን ላይ ያን ሁሉ ስቃይ ሲያደርሱበት ገለልተኛ ለመሆን ፈልጎ ከአካባቢው ሸሽቶ ነበር።

በዕለተ ዓርብ ግን ሮማውያን በጌታችን መከራ ያልተባበረውን ሁሉ እንደ ንጉሥ ጠላት ስላዩት በመጨረሻዋ ሰዓት ‹ተፈፀመ› ካለ በኋላ ወደ ቀራንዮ ተራራ ወጣ። ሮማውያን የሁለቱን ሽፍቶች አጥንት ሲሰብሩ እርሱ ደግሞ ከሞተ መቼም አልጐዳም ብሎ የጌታን ጎኑን ወጋው።

ሌንጊኖስ አንድ ዓይኑ አያይም ነበረ። በዚያች ሰዓት ግን ከጌታ ግራ ጐን ውኃና ደም ሲወጣ በሽተኛ ዓይኑን ቢነካው ዓይኑ በራለት። በዚህ ጊዜ እጅግ በጣም ተገረመ። የሆነውንም ሁሉ ማስተዋል ጀመረ። በሞቱ ሰዓት የተደረጉትን ተአምራት መረመረ። ከዚህ በኋላ ‹በእውነት ኢየሱስ ክርስቶስ አምላክ ነው።› እያለ በኢየሩሳሌም ከተማ ማስተማር ጀመረ። ሮማውያንና አይሁድ በነገሩ ስለተበሳጩ አሳደዱት።

---

155 Lives of the Most Eminent Fathers of the Church, p. 87-88; Ap Godign 1.i.c.18

ጌታችን ከተነሣ በኋላ ቅዱስ ጴጥሮስን ፈልጎ አገኘና ወንጌልን በሚገባ ተማረ። የሮማውያንና የአይሁድ ማሳደድ አላስቀምጠው ስላለ ኢየሩሳሌምን ለቆ ወደ ታናሿ እስያ ቀጰዶቅያ ከተማ በመምጣት ስብከቱን ቀጠለ። ብዙ ወገኖቹንም ወደ ክርስትና መልሷል። በመጨረሻ ግን የሮማ ወታደሮች ለንጉሥ ጢባርዮስ ቄሣር ስላመለከቱ በቀጰዶቅያ ከተማ ተይዞ ሐምሌ 23 ቀን አንገቱን ተሠይፎ ሰማዕትነትን ተቀብሏል።[156]

አልዓዛርና እኅቶቹ

ማርያም እንተ እፍረት (ማርያም–ባለሽቱዋ):- በኢየሩሳሌም ከተማ በነበሩ ሮማውያን የተነሣ ብዙ መሸታ ቤቶች በድብቅና በግልጥ ተከፍተው ነበር። ማርያምም በዚህ ሙያ ከሚተዳደሩት የአይሁድ ሴቶች መካከል ነበረች። ነገር ግን ንስሐ ገብታ የቀደመ ኑሮዋን ትታ በጌታ እግር ሥር የ300 ዲናር ሽቶ ምን ማለት ነው?

(በማርከፍከፍ) ተመለሰች። ሉቃ.7፥36–50። ጌታም መመለሷን ዓይቶ ከ36ቱ ቅዱሳት አንስት ወገን አደረጋት። ማርያም ከተመለሰች በኋላ ከጌታ አልለይም ብላ ልቡናዋን ለትምህርተ ወንጌል የሰጠች ነበረች። በዚህም ጌታ ‹የማይቀሟትን ዕድል መረጠች› ብሎ አመስግኗታል። ሉቃ.10፥42።

ማርታ:- የምትኖረው ከኢየሩሳሌም 3 ኪ.ሜ ርቀት ላይ በምትገኘው በቢታንያ መንደር ሲሆን። ጌታችን ወደ ኢየሩሳሌም ሲገባና ሲወጣ በቤትዋ ያርፍ ነበር።

አልዓዛር:- ጌታ ይወደው የነበረ የቢታንያ ሰው ነው። የማርያምና የማርታ ወንድም ሲሆን ሞቶ ጌታ ከመቃብር አስነሥቶታል። ዮሐ.11፥1–53።

አልዓዛርና ሁለቱ እኅቶቹ ጌታችን ካረገ በኋላ በቀድሞው መኖርያቸው ክርስቲያኖችን በእንግድነት እየተቀበሉና ቤታቸውን የወንጌል መማርያ አድርገው ተቀምጠው ነበር። በኋላ ግን አይሁድ በክርስቲያኖች ላይ ስደት በማስነሣታቸው በ35 ዓ.ም አካባቢ

156 ስንክሳር ሐምሌ 23 ቀን፤ (Seven Words on the Cross, by Pope Shenouda)

አልዓዛርንና ሁለቱን እኅቶቹን በቀዳዳ መርከብ ጭነው ወደ ባሕር ጣሉአቸው። እነርሱም በልዑል እግዚአብሔር ረዳትነት ከሞት ተርፈው ወደ ሲፕረስ በመምጣት ኑሮአቸውን በዚያ ከመሠረቱ በኋላ አልዓዛር የመጀመሪያው የኪትዮን (ፈረንሣይ ውስጥ የምትገኝ ከተማ) ጳጳስ በመሆን በዚያ ስፍራ ክርስትናን ማስፋፋታቸውን የምሥራቃውያን ትውፊት ይገልጣል።[157]

ጲላጦስ ሰማዕት

ጲላጦስ ሮማዊ ሲሆን የይሁዳ ገዥ ተደርጎ በጢባርዮስ ቄሣር የተሾመው በ26 ዓ.ም ነው። ለ8 ዓመታት ካስተዳደረ በኋላ ነበር ጌታችን በፊቱ ለፍርድ የቀረበው። ጲላጦስ የጌታን ንጽሕና በመረዳቱ በመጀመሪያ ሊፈታው ወድዶ ነበር። ነገር ግን ‹ይህንን ብታደርግ የቄሣር ወዳጅ አይደለህም› ብለው አይሁድ ስላስፈራሩት አስገረፈው። አሁንም አይሁድ ‹ሞት ይገባዋል› ብለው ስለጮኹበት ‹ከደሙ ንጹሕ ነኝ› በማለት አሳልፎ ሰጣቸው።

ጌታችን መድኃኒታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ሙስና መቃብርን አጥፍቶ ሞትን ድል አድርጎ መነሣቱን የአይሁድ አለቆች ሲሰሙ የመቃብሩን ጠባቂዎች ‹ደቀ መዛሙርቱ ሥጋውን ሰርቀው ወሰዱት› በማለት እንዲያስወሩ መክረዋቸው ነበር።

ይህን ወሬ ንጉሥ ጲላጦስ እንደሰማ ጠባቂዎቹን አስጠርቶ ከ4 ወገን ከፍሎ ለየብቻ ቢጠይቃቸው በጊዜና በወሰደው ሰው ማንነት እርስ በእርሳቸው ተለያዩ።[158] በዚህም ጊዜ ‹በእውነት ኢየሱስ ክርስቶስ ከሙታን ተነሥቷል› በማለት መሠከረና አምላክነቱን አመነ። ይህንንም እምነቱን ላገኛቸው ሁሉ መናገር ጀመረ።

ለ2 ዓመታት ያህል የኢየሱስ ክርስቶስን አምላክነትና ሞትን ድል አድርጎ መነሣቱን በመመስከሩ በ36 ዓ.ም በጢባርዮስ ቄሣር ፍርድ ቤት ተከስሶ አንገቱን በመሠየፍ በሰማዕትነት ዐረፈ።[159]

እግዚአብሔር አምላካችን በእነዚህ ቅዱሳን ጸሎትና ምልጃ ሁላችንንም በምግባር በሃይማኖት ያጽናን! አሜን።

157 Oxford Christian Dictionary, p. 793
158 Oxford Christian Dictionary, p. 1072
159 ገብረ ሕማማት ለፋሲካ ዋዜማ የሚነበበውን ተመልከት